

XVII. YÜZYIL KADI SİCİLLERİNE GÖRE KAYSERİ VE ÇEVRESİNDE SULAMA KAYNAKLARININ KULLANIMIYLA İLGİLİ İHTİLAFLAR

Yrd. Doç. Dr. Özen TOK

Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
e-mail: ozen@erciyes.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, XVII. yüzyıl kadı sicillerine göre Kayseri ve çevresinde sulama kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı hususunda ortaya çıkan bazı ihtilaflarla ilgili olarak tespiti yapılan belgeler üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu çerçevede, günümüzün önemli meselelerinden olan su sorunlarının tarihî süreçte Osmanlı döneminde nasıl bir durum arz ettiği, ortaya çıkan sorunların nasıl ve ne şekilde çözümlendiği, Kayseri örneğinde ortaya konularak bu konuya dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, sulama konusunda ortaya çıkan ihtilafların çözümünde uygulanan temel yaklaşım “kadim” ilkesi olmuştur. Suyun kullanım şekli ve hakları idare tarafından kayıt altına alınmış ve suyun paylaşımı nöbet esasına göre düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kayseri, Su Kaynakları, Kadı Sicilleri, XVII. Yüzyıl.

CONFLICTS ABOUT USING WATER RESOURCES IN AGRICULTURE IN KAYSERİ AND ITS VICINITY (ACCORDING TO THE JUDICIAL RECORDS IN THE XVII TH CENTURY)

Abstract

In this study, evaluations were done about the conflicts about using water resources in agriculture and the problems of sharing them in Kayseri and its vicinity in the 17th century according to the judicial records. In this context, how the water problems were and how the results were solved were attracted attention and the sample of Kayseri. The main approach about the solving of the irrigation water sharing problems was “kadim” (ancient) principle. The use of water was regulated and water rights were kept by administration in the official records. Water sharing arrangements were based on rotations system as known “nöbet”.

Keywords: The Ottoman, Kayseri, Water Resources, Judicial Records, XVII th Century.

1. Giriş

Su, başta insan olmak üzere her canlı için olmazsa olmaz bir hayat kaynağıdır. İslam hukuku, özellikle mülkiyet ve yararlanma hususunda suyun

hayati önemine uygun düzenlemeye gitmiştir. Sular, kaynağı ve yatağı ile birlikte veya bunlardan ayrı olarak, sahipli veya sahipsiz arazide bulunuşuna göre ya da ihraz edilip edilmemiş olmasına göre değerlendirilmiştir.

Suları, denizler ve büyük göller, nehirler, kuyular ve kaynaklar olmak üzere gruplara ayırarak incelemek söz konusudur. Nehirler özellikle tarım arazilerinin sulanmasında taşıdıkları önem dolayısıyla İslam hukukçularınca çok erken dönemden itibaren tetkik konusu edilmiştir. Bazı hukukçular, nehirleri meydana gelmelerinde insan emeği bulunup bulunmamasına göre üç şekilde tasnif etmektedirler. Buna göre birincisi, Dicle, Fırat gibi büyük nehirler ki bunlardan herkes istediği gibi yararlanabilirler. İkincisi, arazi ihya etmek üzere insanların kazıp akıttığı nehirlerdir ki, bunlar da emeği geçenlerin ortak mülkiyeti altında bulunmaktadır. Üçüncüsü ise, yine insanın emeği bulunmayan küçük nehirler olup, bunlar da kendi aralarında, önüne set çekerek tutulmaya gerek olmadan bütün arazilere yetecek kadar suyu bol olan küçük nehirler ve bir süre tutulduktan sonra suyu yükselen ve sulamaya elverişli hale gelen küçük nehirler olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Bu sulardan istifade etmek, öndeki arazinin ilk önce yararlanması esasına göre, sıra ile gerçekleşmektedir. Kişilerin suyu kendi arazilerinde ne kadar tutacağı, arazinin yapısına, ekimi ve dikimi yapılan nesneye, mevsimine, ekim zamanına, suyun durumuna göre değişiklik göstermekte ve geçerli örf ve teamüllere göre belirlenmesi gerekmektedir¹.

Herkesin suda ortaklığı, kaynağında ve yatağındaki su ile ilgilidir. Sahipli yani özel mülkiyetteki bir arazide de olsa, kaynağındaki suda herkes ortaktır. Hiç kimsenin özel mülkü değildir. Bu sudan herkesin içme, hayvanlarını sulama, yıkanma vb. maksatlarla yararlanma hakkı vardır².

Şirb kelimesi ise lügatte, su hissesi, suya ait hak, ekin ve hayvan sulama nöbeti manalarındadır³. Hukuk ıstılahında, ağaç ve ekin sulamak için sudan kazanılmış hisse veya sudan faydalanma sırasındadır. Hakk-ı şirbe tabi diğer bir hak da mecra hakkıdır. Sulanılması istenilen araziye suyu ulaştırmak için başkasının arazisinden geçirmek, akıtmak manasındadır. Hakk-ı mesil ise ihtiyaçtan fazla olan veya arazi üzerine yayılması münasip olmayan, yahut bitkilere zararlı olan suyu ulaşması icap eden yere ulaşana kadar akıtmaktır⁴.

Kimsenin mülkiyetinde olmayan bir yerden insan emeğinin rolü olmaksızın kendiliğinden kaynayıp satha çıkan sular da hukuki olarak büyük nehirler gibi olup herkesin yararlanmasına açıktırlar. Dolayısıyla kamu malı statüsündedirler. Membanın dar olması, ya da suyunun kifayetsiz kalması nedeniyle, bu kaynaklardan yararlanma hususunda birden fazla kişi arasında niza ve çekişmenin çıkması durumunda, söz konusu kaynağın suyu ile ihya edilen arazi dikkate

¹ Mehmet Günay, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kamu Malları*, İstanbul 2001, s. 52-53, 210-214.

² Fahri Demir, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Ankara 1986, s. 55.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2004.

⁴ Abdülkerim Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, Tercüme: Ali Şafak, İstanbul 1976, s. 353-357.

alınarak mesele çözülür. Buna göre arazi ihya etmek için ilk olarak kim teşebbüste bulunmuşsa kaynaktan ilk olarak yararlanma hakkına o sahiptir. Bu kişi ihtiyacını karşıladıktan sonra bundan aynı sıraya göre diğer arazi sahipleri yararlanacaktır. Aynı anda ihya teşebbüsünde bulunanlar ise ya kaynağın suyunu taksim edecekler ya da nöbetleşe kullanacaklardır⁵.

Bu çalışmada, yukarıda verilen suyun mülkiyet ve kullanım hakkı ile ilgili özet bilgiler çerçevesinde, XVII. yüzyılda Kayseri ve çevresinde sulama suyunun kullanımı ve paylaşımı konusunda ortaya çıkan belli başlı ihtilafların neler olduğu Kayseri kadı sicillerindeki⁶ örnekleriyle ortaya konulacak ve bunlara nasıl bir çözüm getirildiği incelenecektir.

2. Kayseri ve Çevresinde Sulama Kaynakları

Kayseri şehrinin su ve havası, Erciyes Dağı'nın kuzey eteklerinde bulunması sayesinde bir derece canlılık ve güzellik kazanır. Erciyes Dağı'nın eteklerinin, bin metreden fazla yüksekliğe sahip, çok sayıda yaylası olup, buralarda birçok su kaynağı bulunduğundan, Kayseri şehri ile civarındaki köyler ve kasabalar bu sulardan yararlanırlar⁷.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde, “Der-beyân-ı enhâr-ı zülâl-ı hayvân” başlığı altında, “Bu şehir-i Kayseriyye'nin cânib-i erbaasında yüz on yedi aded arklar ve kaynak ve uyûn-ı câriyeler vardır. Ekseriyâ bu şehre hâ'il olan kûh-ı Ercîs yaylasından tulû eden mâ-i cârîlerdir, ammâ şehrin alt yanında Koyun köprüsü suyuna Gerizler suyu derler. Mezkûr Koyun cisrinden geçüp cereyan ederek Mazlumoğlu kantarasından iner Âlî köprüsüne varır. Andan akup Saz'a mahlût olur. Andan Yalnızgöz köprüsü yanında nehr-i azim-i Kızılırmak'a rîzân olur. Bir nehir dahi Ayn-i Kenis derler. Germüri nâm mahalden çıkup şehri ve bağ u bağçeleri rayy edüp bu dahi iner, nehr-i Kızılırmak'a munsab olur.” şeklinde Kayseri ve civarının belli başlı su kaynakları hakkında bilgi vermektedir⁸.

⁵ Günay, *a.g.e.*, s. 220-221.

⁶ Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi (KAYTAM)'nde fotokopi ve mikrofilm hâlinde bulunan bu siciller: 55, 60, 63, 73, 74, 75, 78, 82, 85, 95, 98, 100 ve 103 Numaralı sicillerdir. Bu sicillerden bazıları Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olup, birer örneği Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi'nde bulunmaktadır: Sefure Deveci, *55/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1055/M.1645) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2002; Mesude Doğan, *60/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1065 /M. 1655) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2001; Zeynep Kalıpçıoğlu, *75 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1073-74 / M. 1663-1664)*, Kayseri 1996; Adem Yılmaz, *74/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1077-78 / M. 1677)*, Kayseri 2000.

⁷ Mustafa Keskin, “Kayseri Şer'iyye Sicillerine Göre Erciyes”, *1. Ulusal Erciyes Sempozyumu (23-25 Ekim 2003)*, Kayseri 2005, s. 136.

⁸ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, Haz.: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999, s. 108.

Mir'ât-ı Kayseriyye müellifi Ahmet Nazif de, "Kayseriyye Dâhilindeki Su ve Madeniyatla Nehir ve Göller" başlığı altında verdiği bilgilerde, Kayseri'deki çeşmelere içme suyunun Büyük Avcın, Kumluk ve Makbul Suyu diye tabir edilen üç membadan hasıl olduğunu belirtmekte ve Erciyes Dağı'nın eteğinde yer alan Hacılar ve Kızılviran köylerinin sudan mahrum olduklarını, bu köyler ahalisinin büyük sarnıçlar inşa ve kış günlerinde kar ile doldurarak ihtiyaçlarını karşıladıklarını zikreder. Kayseri'nin içmeye mahsus bu üç önemli kaynağının yanı sıra çevre köylerin de sulamaya ve içmeye mahsus ayrı ayrı su kaynaklarının olduğunu ve bunların hepsinin Erciyes Dağı'nın kollarından çıktığını belirtir. Nehir konusunda da bilgi verirken en meşhur nehrin Kızılrınak olduğunu, ancak civar köylerin tarım arazilerini sulamada bu nehirden istifade edemediklerinden ve Kayseri arazisinin daha ziyade Sarımsaklı suyu ile Karasu'dan istifade ettiğinden bahseder. Ayrıca, Kayseri sancağı dahilindeki göllerden olan Engir Gölü'nün de Efkere, Mancusun köyleri önünde olup, civarındaki dere ve dağlardan hasıl olan kar ve yağmur sularının birikmesinden meydana gelerek küçük bir göl hâlini aldığını ve bu gölün, müteaddit bentlerle tutularak Dadasun köyü arazisini suladığını belirtir.

Erciyes'in suları, sel suları ve memba suları olmak üzere iki kısımdır. Sel sularının mühimleri Kayseri ovasına kadar ulaşır. Memba suları daimi olup, doğu ve kuzey eteklerinde ve burada bulunan köylerin içme sularını, bağ, bahçe ve tarlaların sulanmasının temininde kullanılmıştır¹⁰.

Bölge olarak, Kayseri'de su potansiyeli yüksek olmasına rağmen akarsulardan gereği gibi yararlanılmadığından bazı yerleşim birimlerine kuyu ve sarnıçlardan istifade cihetine gidilmiştir¹¹. Suyun bol olduğu bahar aylarında düz arazilere yapılmış olan havuz veya sarnıçlar doldurulmuş, suyun olmadığı yaz aylarında susuz duramayacak çiçek, sebze ve ağaçlar bu sularla sulanmıştır. Kayseri bağlarının çoğu da yaz aylarında su sıkıntısı çekmiştir. Bağcılar, çok zengin su kaynaklarına sahip olan Erciyes Dağı'ndan yeteri kadar yararlanamamış çoğu zaman bitkilerini sulayacak suyu bulamamışlardır. Kayseri'de, bağlar sulu ve kıraç olarak ikiye ayrılırdı. Hisarcık, Kıranardı, Akçakaya, Endürlük, Talas bağları, Erciyes'ten gelen kaynak suları ile sulanırdı. Erkilet, Gesi, Germir ve Tavlusun'un da su sorunu yoktu. Diğer bağlar, yakınlarında sürekli bir akarsu bulunmaması nedeniyle, bahar ayları dışında su sorunuyla karşılaşırđı. Bundan dolayı,

⁹ Ahmet Nazif, "Mir'ât-ı Kayseriyye, Kayseriyye Dâhilindeki Su ve Madeniyatla Nehir ve Göller", *Erciyes Gazetesi*, Sayı: 4, 26 Muharrem 1330, s. 13; Sayı: 5, 3 Safer 1330, s. 12-13. Ayrıca Kayseri'nin su, nehir ve gölleri için bkz. Uygur Kocabaşoğlu - Murat Uluğtekin (Hazırlayanlar), *Salnamelerde Kayseri*, Kayseri 1998.

¹⁰ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 240-241.

¹¹ Muhammet Karakaş, "Kayseri ve Çevresinde Su Projeleri", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri, 1997, s. 165. Ayrıca Kayseri'deki su kuyuları ve sarnıçlar hakkında bilgi için bkz. Mustafa Denктаş, *Kayseri'deki Tarihî Su Yapıları*, Kayseri 2000, s. 13-17.

Erciyes'ten ovaya akan bahar selleri, çay ve dereler, bağ ve bahçelerin sulanmasında, kuyuların doldurulmasında kullanılmıştır¹².

3. Sulama Kaynaklarının Kullanımı ve Paylaşımına Dair İhtilaflar

İncelenen döneme ait belgelerde, sulama suyunun kullanımı ile ilgili dava konusunda davacıların mesnet olarak öne çıkardıkları husus, sulama kaynağının kullanımı noktasında uygulamanın “kadim” olduğudur. Kadim kavramı Osmanlı uygulamalarında geniş bir yer bulmuştur. Osmanlı kanunnamelerinde “Ve kadim kırk elli yıla denilmez. Kadim odur ki, kimesne anın evvelin bilmeye”¹³ şeklinde ifade edilirken, Mecelle’de “kadim oldur ki evvelini bilur kimesne olmaya” şeklinde tanımlanır¹⁴. Bu durum incelenen dönemle ilgili belgelerde; “...kadimü'l-eyyâmdan ilâ haze'l-ân...”, “...kadimü'l-eyyâmdan ilâ yevmina...”, “...kadime muhalif niza' ve müdahale etmeleri...”, “...kadimü'l-eyyâmdan öyle ola gelmiş...”, “...aba ân ecdadımızdan böyle işidüb böyle gelmişizdir...”, “hilaf-ı mu'tad-ı kadim bunları tagayyür...”, “feth-i hakanîden berü mâ-i mezkûr bizim karyemiz toprağında cari... ede gelüb...”, “...mahsus ve muayyen hakk-ı saki ve hakk-ı şürbümüz iken...”, “kadimü'l-eyyâmdan bu ana gelinceye değin nöbetimiz olub...”, “mecrâ-yi kadimden ihraç ve tahvil...”, “kadimden karyelerine cari ola gelüb intifa ede geldikleri suya şürblerinde kimesnenin medhali ve alakası yoğiken...”, “... kadime muhalif hark ihdas idüb kendü karyelerine icra ettirmekle ziyade zulüm ve teaddi eylediklerin...” şeklinde yer almıştır.

Aynı şekilde gerek mahallinde görülen ve gerek merkeze kadar iletilerek çözüme kavuşturulan davalarda bu konuya yaklaşımda “kadim” olgusu temel alınmıştır. Konu, İslam hukuku ve Osmanlı uygulaması çerçevesinde suyun kullanımında kıstas olan hakk-ı şufa, hakk-ı şirb, hakk-ı mecra, hakk-ı mesil uygulamaları çerçevesinde şekillenmiştir. Konunun çözümüyle ilgili olarak belgelere yansıyan ifadeler, “...kadimden ne vech ile cari ola gelmişse yine ol vechle icra ettirüb...”, “...el-kadimu yutraku 'alâ kıdemihî...”, “...üslûb-i sâbık üzere... icra ettirüb...”, “...ol su kadimden ne vech ile cari olagelmiş ise ol vech ile icra ettirüb, mezbûrları kadime muhalif dahl ve taarruz ettirmeyesüz...” şeklinde olmuştur.

Akarsuların herkesin arazisine muntazam şekilde tevziine ve nöbetle akıtılması işine nezaret edenler hakkında kullanılan tabir mîr-i âbdır¹⁵. Mîr-i âblık Pakalın'ın verdiği bilgilere göre ‘sulama ve su dağıtımını işine nezaret edenler hakkında kullanılan bir tabirdir¹⁶. Ayrıca resm-i mîr-i âbiye adı altında bir vergi de

¹² Vacit İmamoğlu, *Kayseri Bağ Evleri*, İstanbul 2001, s. 31, 105.

¹³ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. VII, İstanbul 1994, s. 300.

¹⁴ Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelletü'l-Ahkam*, C. II, İstanbul 1314, s. 450; Ayrıca ‘kadim’ teriminin Osmanlı siyasi literatüründeki kullanımı için bkz. Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihî Temeller ve Ana İlkeler”, *İslamî Araştırmalar*, XII/1,(1999), s. 27-33.

¹⁵ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s. 226.

¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB, İstanbul 1993, s.542-543.

tahsil edilirdi¹⁷. XVI. yüzyıl başlarında Kayseri şehrinin liva hassı varidatı arasında “Hisarcık suyu mîr-i âbî resmi maktu olarak 1200 akçe ve Sarımsaklı suyu mîr-i âbî resmi de 7000 akçe idi¹⁸. Sarımsaklı köyü sınırında mîr-i âblik alınmayıp, bu verginin köy sınırından sonra çıktığına dair “mezkûr Sarımsaklı’dan çıkan sudan Sarımsaklı sınırından mîr-i âblik alına gelmemiş şer’le teftiş olunup hüccet verilmiş deyu defter-i köhnede mestur..” şeklindeki kayıtle öteden beri mîr-i âblik alınmadığına işaret edilmiştir¹⁹.

Ancak uygulamada zaman zaman sıkıntıların yaşandığı da görülmektedir. Nitekim, Muharrem 1084 (Nisan 1673) tarihli Kayseri sancağı mutasarrıfı ve Kayseri kadısına hitaben gönderilen bir fermana göre, Hisarcık köyündeki bağ ve bahçeleri tasarruf eden köy ahalisi merkeze arzuhal gönderip, Cebel-i Erciyes’ten cereyan eden sudan kendi köylerinin bağ, bahçe ve tarlalarına icra oluna gelen su ile suladıkları ve defter-i cedid-i hakanîde âdet-i mîr-i âbiye olarak 1200 akçe hasıl yazılı olduğu, her sene bu miktarı mîr-i âbiyeye eda ede geldiklerini belirtmişlerdir. Ancak bazı sipahilerin kanunda belirtilen ve defterde kayıtlı olan resm-i mîr-i âbına kanaat etmeyip, bunların sularını kanuna hilaf olarak, başka bir nahiyeye ahalisine satıp, ahaliye zarar verdiklerinden bahisle şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine konunun defter-i cedid-i hakanîye göre çözülmesi emredilmiştir²⁰. Benzer şekilde, 22 Safer 1109 (9 Eylül 1697) tarihli belgeye göre, Kayseri’ye tabi Talas köyünün Müslim ve gayrimüslim ahalileri, Kayseri Kalesi mustahfızlarından olup mahkemede hazır bulunan kimselerden davacı olmuşlardır. Buna göre, üç yüz seneyi mütecevaz köylerine gelen ve bağ, bahçe, bostan vesaireyi sulamada kullandıkları ve hakk-ı şirbleri olan suyun resm-i mîr-i âbiyelerini köyün mustahfız tımarına mutasarrıf olanlara defter-i hakanîde yazılı olan 338 akçeyi her sene eda ettikleri ve üç yüz seneden bu ana kadar suya kimsenin dâhil olmadığı, münavebe usulüyle bağ, bahçe ve bostanlarını sulaya geldikleri hâlde, mustahfızların buna müdahil olduklarından bahisle şikâyetlerini merkeze iletmişlerdir. Meselenin kadimde nasıl uygulana gelmişse, ona göre çözülmesi yönünde ferman gönderilmiştir²¹.

¹⁷ Kayseri kazasında mîr-i âb vergisi alınmakta olup, alınan vergi yalnızca Cebel-i Ali nahiyesinde 300 akçe olarak kaydedilmiştir. Bununla beraber, 1500 tarihli tahrir defterinde Sarımsaklı suyu ve Hisarcık suyundan mîr-i âb vergisi alındığı bilinmektedir. Ayrıca İsbile köyünden çıkan sudan Tavlusun, Venk, Germir ve Cırlavuk köylerinin ortaklaşa kullanımları hakkında tahrir defterinde hüccet verildiği kayıtlıdır. Bu vergiyle ilgili 1500 tarihli tahrir defterinde “bağları ve bostanları suvarılar kimesneleriyle ber vech-i maktu meblağ-ı mezburu sancakbeyine vere. Bu suyun ittifakla kendiler tasarruf olalar” kaydı bulunmaktadır (Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 139).

¹⁸ Tayyib Gökbilgin, “XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası”, 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan’a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s. 98. Ayrıca Hisarcık suyunun 1200 akçe âdet-i mîr-i âbî ve Sarımsaklı suyunun âdet-i mîr-i âbının 7000 akçe olduğuna dair 1530 tarihli kayıt için bkz. Ahmet Özkılınç (ve diğerleri), 387 *Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), I, Dizin ve Tıpkıbasım*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1996, s. 201.

¹⁹ Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 103.

²⁰ 82 *Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 248.

²¹ 103 *Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 41.

Özellikle gerek Kayseri’de ve gerekse çevre yerleşim birimlerinde akar suların kullanımında zaman zaman sıkıntıların çıktığı görülmekteydi. Suyun miktarının ihtiyaca cevap vermemesi, özellikle de yaz aylarında artan sulama ihtiyacı, suyun kullanımı ve paylaşımı ile ilgili birtakım sorunları da beraberinde getirmekteydi. Bu tür problemlerin giderilmesinde, temel kriter “kadîmden ne vech ile câri ola gelmiş ise” yani önceki statüsü ne ise onun devam ettirilmesi şeklinde olmuştur.

Bilindiği üzere, mülkiyet hakkının kaynaklarından biri de önce sahip olmaktır. İlk işgal, mülkiyeti aslen iktisabın bir sebebidir²². Bununla ilgili sicillere yansıyan örneklerden birisi de Cemaziyelevvel 1055 (Haziran 1645) tarihli Kayseri sancağı mutasarrıfına ve Kayseri kadısına hitaben gönderilen emr-i şerif suretidir. Buna göre Kayseri’ye tabi Mancusun köyü ahalisi, Gesi köyünde sakin olan sipahi, yeniçeri ve reayadan bazı kimselerin “kadime muhalif” olarak sularına müdahalede bulduklarını iddia etmişler ve suyu kendi yoncalıklarına akıtarak tarlalarının ve değirmenlerinin muattal kalmasına sebebiyet verdiklerinden bahisle şikâyetçi olmuşlardır. Bunun üzerine şikâyet konusu hususun kadim ilkesine göre çözülmesi ve kadime aykırı bir uygulama söz konusu ise bundan men edilmeleri ve müsebbiplerinin de cezalandırılması istenmiştir²³.

Münavebe usulüyle sulamanın söz konusu olduğu durumlarda, köy ahâlisinin münavebeye riayet etmemeleri sorunların kaynağını oluşturmaktaydı. Bu köylülerin kendi aralarında olabildiği gibi, suyu kullanmakta ortak olan civar köyler arasında da olabilmekteydi. Bazen de bu durum önü alınamayacak boyutlara varabilen ve istenmeyen hadiselerin çıkmasına neden olabilmekteydi. Mesela, 11 Şevval 1104 (15 Haziran 1693) tarihli belgeye göre, Kayseri’ye tabi Mancusun, İsbile, Venk, Germir, Cırlavuk ve Tavlusun köyleri arasında geçen İsbile suyu diye bilinen suyun kullanımı ve paylaşımı ile ilgili olarak Germir ahâlisinin uygulamalarının dava konusu edildiği belgeye göre; adı geçen köyler arasında münavebe usulü ile haftanın cuma ve cumartesi günleri İsbile köyü, pazar günü Venk köyü, pazartesi Tavlusun köyü salı ve çarşamba günleri Germir köyü ve perşembe günleri de Cırlavuk köyünün bağ, bahçe ve ekili arazilerinin sulanmasının mutata ola geldiğini görmekteyiz. Suyun yukarı taraflarında bahar aylarında kar ve yağmur sularının karışmasıyla suyun miktarında artış olmaktadır. Mayıs ayının ortalarına kadar köylere ulaşan suyun miktarı kifayet ettiği için münavebe usulü söz konusu olmazdı. Ancak bahar mevsiminin sonlarına doğru

²² Mehmet Şeker, *İslâm’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara 2000, s. 29; Ayrıca İslam hukukunda mülkiyetin dayandığı nazariyeler ve mülkiyet kazanma yolları hakkında geniş bilgi için bkz. Demir, *a.g.e.*, s. 159-224.

²³ *55 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 191. Yine aynı konuyla ilgili olarak bkz. *55 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 192, 193. Bu konuyla ilgili fetva sureti de şu şekildedir: “Bir karye içünden cerayân eden nehrin suyuna karye-i mezbûre ahâlisi kadîmü’l-eyyâmdan beru bağ ve bostanlarını sakî ve değirmenlerini idare iderler iken, hâlen bâlâ-yı nehirde bazı yoncalıklar ihdâs edenler, ol suyu yoncalarına icrâ etmekle ahâli-i mezbûreye zararları olsa mezbûrlar icrâ-yı muzırrdan men’ olunurlar mı? Zararları olmağla olunurlar” (*55 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s.193).

mevcut suyun, dere yataklarından gelen yağmur ve kar sularının da bitmesiyle azalarak normal rejimine dönmekteydi. Normal mecrasında akmaya başladığı günlerde ise münavebe usulüne riayet meselesi son derece önem kazanmaktaydı. Bu zaman dilimleri mayıs ve ağustos ayları arasında olup ekili bağ, bostan ve tarlalar için sulama ihtiyacının en yoğun olduğu, buna mukabil mevcut suyun da en az olduğu döneme denk gelmekteydi. Ağustos ayının ortalarından sonlarına doğru ise, hasat mevsimi olduğu için sulama suyuna gereksinim kalmamaktaydı²⁴.

Kayseri'nin iklim yapısı ve topografik özellikleri, kışın yağın karlar ve bahar yağmurlarının mayıs ayının ortalarına kadar su havzalarına yeterli miktarda suyun teminini sağlamaktadır. "Seylâb eyyâmı" tabir olunan bu mevsimlerde su sıkıntısı olmadığından, köyler su kaynaklarını müştereken kullanmışlar ve münavebeye tabi tutulmamıştır. Bu konuda da zaman zaman köyler arasında ihtilafların gündeme geldiği görülmektedir. Mesela, 4 Rebiyülevvel 1088 (7 Mayıs 1677) tarihli belgeye göre, Kayseri'ye tabi Ağın köyü ile Kızık köyü ahalileri arasında, Kızık topraklarından geçen ve Ağın harkı diye bilinen harktan Kızık ahalisinin istifade etme hakları bulunmamaktadır. Buna rağmen Kızık ahalisi söz konusu harkın tamir ve temizlik işlerini görmek suretiyle, cereyan eden sudan istifade etmek cihetine gitmişlerdir. Ağın ahalisi, köyelerine suyun ulaşmadığından ve tarlalarını sulayamadıklarından bahisle Kızık ahalisinden davacı olmuşlardır. Kızık ahalisi ise bu sudan, mîr-i âb tayin edildiği nöbet dönemlerinde kendilerinin herhangi bir hakları olmadığını ve bu dönemlerde müdahalede bulunmadıklarını, ancak seylâb günlerinde harktan cereyan eden suyu Ağın ahalisi ile müşterek kullana geldiklerini beyan etmişlerdir²⁵.

Sulama suyunun müstakil veya müşterek kullanımı konusunda köylerde ve bağlarda yaşanan benzer sorunlar, Kayseri'de bahçe ile uğraşanlar arasında da söz konusu olmuştur. Mesela 6 Rebiyülevvel 1088 (9 Mayıs 1677) tarihli belgeye göre, Hunat Mahallesi'nden olup bahçecilik yapan bazı kimseler Germir ahalisinden olan bazı zimmilerden davacı olmuşlardır. Buna göre, Köşk Suyu diye bilinen sudan kadimü'l-eyyâmdan beri zimmilerle müştereken sulaya geldikleri hâlde, zimmi taifesinin suyun kullanım hakkının müstakil olarak kendilerine ait olduğu iddiasında bulunarak tarla ve bahçelerin sulanmasına mani olduklarını iddia ile şikâyet etmişlerdir. Mahalle ahalisi, kadimü'l-eyyâmdan beri müştereken sulaya geldiklerini şahitlerle ispatlamasıyla, "el-kadimu yütreyku 'alâ kîdemihi" esasına göre söz konusu suyun müşterek kullanımına hükmedilmiştir²⁶. Rebiyülevvel 1085 (Haziran 1674) tarihli Kayseri kadısına ve sancak mütesellimine hitaben gönderilen bir fermanla da Germir ahalisinin merkeze gönderdikleri arzuhal ile köyde bulunan

²⁴ 100 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 111-112. XVI. Yüzyıla ait kayıtlara göre, "Karye-i İsbile tımarı karye-i mezkûrdan inen sudan karye-i mezkûre ve karye-i Derevenk ve Tavlusun ve Germir ve karye-i Cırlavuk halkının her hisse iki nöbet suları olduğuna tertip üzere ellerinde hüccet-i şer'iyeleri var. Ber muceb-i hüccet-i şer'iyye mutasarrıf olalar" şeklinde belirtilmektedir (Gökbilgin, a.g.m., s. 104).

²⁵ 85 Numaralı Kayseri Kadı Sicili s. 194.

²⁶ 85 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 167.

ve Köşk Suyu diye bilinen suyun kullanımıyla ilgili şikâyete yer verilmiştir. Buna göre kadimden beri bostan, bahçe, tarla vesair ziraat eyledikleri yerlere tahsis edilmiş ve başkalarının bu sudan yararlanma hakları yokken, bazı kimselerin sonradan bağ ve bahçe ihdas edip, suyu kadim mecrasından çıkarıp tarlalarını sulamalarıyla, kendi tarlalarının kurak kalmasına sebebiyet verdiklerinden bahisle şikâyetçi olmuşlardı²⁷. Bu durum bize suyun mecrasının tamamen değiştirilmesi veya mevcut su mecrası üzerinde tarla ve bahçeler ihdas ile suyun kullanımına ortak olunması gibi mevcut düzeni bozacak faaliyetlere müsaade edilmediğini göstermektedir.

Yine münavebe usulünde görülen aksamaları gidermek için bazı tedbirlerin alınması cihetine de gidilmiştir. Mevcut suyun mecrasına müdahale ile kendi nöbetleri döneminde daha fazla istifade etme cihetine gitmeleri durumunda kendilerine ağır müeyyidelerin uygulandığını görmekteyiz ki bunların arasında nezre kesme gelmektedir. Nezre kesme, Osmanlı idari ve mali uygulamalarında maddi bir kefaletin devlet hazinesine veya herhangi bir kamu kurumuna bir miktar paranın ödetilmesi şeklinde ve bir örfi cezalandırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Nezrin bu şekilde kullanılmasında yatan temel yaklaşım ise, toplumun Osmanlı idaresine sadakat ve itaat vaadinde bulunmuş olduklarından, bunun hilafı bir hareketin, bu vaadin bozulması olarak telakki edilmesinden kaynaklanmış ve böyle bir durumda haklarında ceza tertip edilmesi söz konusu olmuştur²⁸. Nitekim, 20 Muharrem 1103 (13 Ekim 1691) tarihli hüccete göre, Germir köyü ahalipleri kendilerine tahsis edilmiş olan haftanın salı ve çarşamba günleri ve gecelerinde nöbetleri olduğuna dair ellerinde hüccetleri bulunduğu hâlde, Tavlusun köyü ahalisinin bentlerini yıkıp, suyu kendi köylerine icra ettirdiklerini mahkemede ispatla, keşf ve tahrir ettirmişlerdir. Bundan sonra söz konusu suya, nöbetleri dışında müdahale ile kendi köylerine icra ettirecek olurlarsa, miriye 500 kuruş nezr vermeyi kabul etmişler ve birbirlerine de kefil olmuşlardır²⁹. Tavlusun arazisini baharın Erciyes Dağı'ndaki karların erimesi ile Derevenk Vadisi'nin bir baştan diğer başa kat ederek akan sel suyu ile ve yine Erciyes Dağı'ndan çıkan İsbile suyu suları. Sel suları belli bir süre aktıktan sonra mayıs ayında kesildiğinden esas içme ve sulama suyu olarak kullanılmasında, değirmenlerin çalıştırılmasında İsbile suyundan istifade edilirdi. Ancak İsbile ahalisinin ve çevredeki konar göçerlerin bu suyun Tavlusun'a düzenli olarak akmasını engellemeleri daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir³⁰.

Sulamâ suyunun kullanımı ve paylaşımı meselesinde kadim olgusu temel ilke olmakla birlikte, mevcut durumun zarara sebebiyet vermesi durumunda, bazı yeni tedbirlerin alınması cihetine gidilmesini gerektirmiştir. Nitekim, yağışlarla

²⁷ 82 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 250.

²⁸ Pakalın, a.g.e., s. 692.

²⁹ 98 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 17-18. Kefaletin uygulama alanları hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah Saydam, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998, s. 98-114.

³⁰ Hüseyin Cömert, *Tavlusun*, Kayseri 2007, s. 97.

birlikte su taşkınlarının meydana gelmesi durumunda, bu mecraların ıslahı ve bazen de yeni mecraların ihdası gerekli olmaktadır. Mesela, 15 Muharrem 1079 (25 Haziran 1668) tarihli belgeye göre, hatt-ı hümayun ile Vezir Mustafa Paşa'ya Kayseri'de temlik edilen tarlalar, Sarımsaklı suyunun taşmasıyla zarar görmüştür. Bunun üzerine, zararın defedilebilmesi için suyun mecrasının yukarisından hark ile başka bir yerden icra edilmesi gündeme gelmiştir. Neticede aralarında mimarbaşının da yer aldığı bir heyet, mahallinde incelemelerde bulunmuş ve yeni bir harkın inşasına gerek duyulduğunu rapor etmiştir. Buna göre, Anbarlı Köprüsü yanından Boğaz Köprü'ye varıncaya kadar yeni bir hark olmadıkça, mevcut zararın defedilemeyeceği ifade edilmiş ve söz konusu mevziin tahmini olarak, bina zirası ile 8050 zira uzunluğunda ve 8 zira genişliğinde ve 2 zira derinliğinde olması gerektiği belirtilmiştir³¹.

Yukarıda ifade edilen bu değişikliğin yine su taşkınlarına kifayet etmediği daha sonraları vuku bulan şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Zira, 26 Rebiyülahir 1099 (29 Şubat 1688) tarihli belgeye göre, Sarımsaklı suyunun mecrasıyla ilgili olarak İncesu vakfının mütevellisi olan es-Seyyid Sinan Ağa bin Mustafa mahallinde akdedilen mahkemede, söz konusu Sarımsaklı suyunun Molu köyü ile Anbarviran köyü arasında Anbar toprağı üzerinden cereyan eden kadim mecrasının, vakfın daha önceki mütevellisi tarafından değiştirilip, yeni mecra ihdas edildiğini beyan etmiştir. Ancak bu mecranın da elverişli olmadığı ve taşkın sonucu 3000 dönümden ziyade arazinin su altında kaldığından ve hayli zararı olduğundan bahisle, yeniden eski mecrasından cereyan ettirilmesi yolunda talepte bulunmuştur. Konuyla ilgili yapılan keşiften sonra suyun yeni ihdas edilen harktan cereyanı men edilmiştir³².

Kayseri şehrinde mevcut bazı çeşmeler, içme ve günlük kullanım ihtiyacını karşılamalarının yanı sıra bostan ve bahçelerin sulama suyu ihtiyaçlarının karşılanmasında da kullanılmıştır. Bunun için de belli bir miktarda sulama parası alındığına dair kayıtlar görülmektedir. Nitekim, 27 Rebiyülevvel 1085 (1 Temmuz 1674) tarihli belgeye göre, Bozatlı Mahallesi'ndeki vakıf çeşme suyunun mütevellisi olan el-Hac Ahmed bin el-Hac Osman, mahallede bahçecilik yapan bazı kimselerden vakfa ait olan sulama parasını taleple davacı olmuştur. Buna göre ağzı açık çeşmenin suyundan kavun, karpuz, hıyar, kabak, soğan vesair sebzelerin sulanması için her nöbeti 2'şer kuruş olmak üzere aralarında 11 nöbet tarh edilip, 11 nöbetin parası 2'şer kuruştan 22 kuruş olup, bu meblağ üzerinden kaç seneden beri istifade edilmişse tespit edilip vakfa teslim edilmesini talep etmiştir³³.

Sulama suyunun kullanımı hususunda bireyler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarla ilgili olarak mahkemeye intikal eden dava konuları da diğerleriyle benzer özellikler taşımaktadır. Özellikle bağ sakinlerinin sulama için kullandıkları suyun mecrasının muhafazası yani hakk-ı mecra hususu bu konuda başı çekmekteydi. Mesela, 15 Ramazan 1065 (19 Temmuz 1655) tarihli belgeye göre,

³¹ 78 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 83.

³² 95 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 31

³³ 82 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 12.

Mermerli Mahallesi'nden Badeser veled-i Şılga Bali adlı zimmi, Belbaşı nahiyesinde olup daha önce Gökçe adlı zimminin yaptırdığı Arab Şeyh Kızı Kuyusu olarak bilinen kuyudan akan sudan cari olan su yolunun Celşe veled-i Yasef adlı zimminin bağı içindeki ceviz ağacı altından ve Bahçecik adlı mevziden aka gelmiş iken Celşe'nin buna engel olduğunu söyleyerek davacı olmuş ve kadimden beri aktığı yerden akmasını talep etmiş ve davasını şahitlerle de ispat etmiştir³⁴.

Tarım arazilerini sulama maksadıyla kullanılan su kaynakları aynı zamanda su gücüyle çalışan değirmenler için de kullanılmıştır. Ancak sonradan ihdas edilen değirmenlerin suyun kullanımında ve özellikle münavebede sıkıntıya yol açmalarından dolayı şikâyet konusu olmuştur. Mesela, 22 Şevval 1072 (10 Haziran 1662) tarihli belgeye göre, Kayseri'ye tabi Talas, İstefene ve Zincidere köylerinin müşterek kullandıkları su kaynağının yukarısında ve doğu tarafında mevcut hark ile Talas ve İstefene köylerine ve batı tarafında bulunan hark ile de Zincidere'ye suyun cari ola geldiği hâlde, Zincidere ahalisinin köyleri içinde birkaç değirmen ihdas edip, adı geçen suyun mecrasını değiştirdiklerinden suyun kendilerine ulaşmadıklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca H. 989 (M. 1581) senesinde Kayseri kadısı tarafından görülmüş olan bir davada, adı geçen harktan haftanın pazartesi günü güneşin doğuşundan cuma günü öğleye kadar 4,5 gün, 4 gece kendi köylerine nöbet tayin olup, cuma günü öğleden sonra başlayıp, cumartesi günü güneşin doğuşuna kadar İstefene köyünün hakları için nöbet tayin olunmuştur. Aynı şekilde batı cihetinde kalan harktan cumartesi günü güneşin doğuşundan, pazartesi günü güneşin doğuşuna kadar Zincidere köyüne nöbet tayin olunmuştu. Uzun süreden beri bu usul üzere uygulana gelmiş iken, Zincidere ahalisinin söz konusu harktan suyun cari olmasına mani oldukları ve ihdas ettikleri değirmenler için suyu kendi harklarına sevk ettiklerinden bahisle, durumun mahallinde tetkiki ve ellerinde mevcut hüccet ve fetvaya göre meselenin çözümü talebiyle davacı olmuşlardır³⁵.

Suyun münavebe usulüyle kullanılması hususunda ortaya çıkan ihtilaflardan söz konusu sulama kaynaklarını ve bu kaynak üzerindeki hak sahiplerini ve süregelen uygulamaların neler olduğunu, diğer bir ifadeyle yerleşim birimleri arasında cereyan eden su kaynaklarının ne şekilde tevzi ve taksim edildiğini takip edebilmek mümkündür. Mesela, 3 Şaban 1063 (29 Haziran 1653) tarihli belgeye göre Vekse köyü ile Gömeç köyü ahalisi arasında vuku bulan davadan, Sarımsaklı suyundan gelen harkın 11 nöbete taksim olduğunu ve 1 nöbetin Vekse toprağında bulunan tarlaların hakk-ı şirbi olduğunu öğrenmekteyiz³⁶.

³⁴ Mesude Doğan, *60/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1065 /M. 1655) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2001, s. 58; Emine Dalkılıç, *Kayseri Kadı Sicillerine Göre Zimmiler (M.1650-1665)*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2004, s. 81.

³⁵ *73 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 114.

³⁶ *63 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 11.

Sulama suyunun kullanımı ve paylaşımı konusunda ortaya çıkan sorunların kaynaklarından birisi de Osmanlı toplumunda özellikle Celalî isyanları sebebiyle kırsal kesimlerde ortaya çıkan hadiseler olmuştur. Bilindiği üzere Celalî isyanları bazı köylerin terk edilmesine ve uzun süre boş kalmalarına neden olmuş ve neticede kurulu düzenin bozulması sonucunu doğurmuştur³⁷. Nitekim, 1 Ramazan 1073 (9 Nisan 1663) tarihli belgeye göre, Kayseri'ye tabi Kıranardı köyü ahali ile Endürlük köyü ahali arasında vuku bulan nizanın temelinde kadimden beri müstakil olarak kullana geldikleri suyun kadime muhalif olarak Endürlük ahalesince bir hark ihdas edilerek köylerine icra etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu durum Kıranardı ahalesince merkeze intikal ettirilmiştir. Kıranardı ahalesinin uzun müddetten beri müstakil kullanmakta iken Celalî eşkıyasından dolayı köylerini terk etmek durumunda kalmalarından dolayı Endürlük ahalesinin suyu kendi köylerine icra ettirdiklerini, köye döndükleri 30 yılı aşkın zamandan beri de su sıkıntısı içinde bulduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, suyun kullanım şekliyle ilgili olarak, haftanın perşembe gününün sabah vaktinden cuma gününün ikinci vaktine kadar Kıranardı ahalesine ait olduğu beyan olunmuştur. Konuyla ilgili olarak, şahitler de 30 seneden fazla zamandan beri iki köy arasında su nizamının söz konusu olduğunu ve haftanın perşembe gününün sabah vaktinden cuma gününün ikinci vaktine kadar Kıranardı ahalesine ait olduğuna ve ayrıca suya ihtiyaç olmadığı zamanlarda da haftada bazen üç bazen dört gün cari olduğuna şahitlik etmişlerdir. Ayrıca yaşlı ve ehl-i vukuf olan kimselerin söz konusu suyun 60 sene önce Kıranardı'ya cari ola geldiğini, ancak Celalî istilasından dolayı Kıranardı ahalesinin dağılmasıyla, suyun Endürlük ahalesince kendi köylerine icra ettirdikleri ve Kıranardı ahalesinin köylerine döndükten sonra, 30 seneden fazla zamandan beri suyun niza konusu olduğuna şahitlik etmeleri üzerine, mahkemece Kıranardı ahalesinin iki gün bir gece nöbetlerine tasarruf etmelerine hükmedilmiştir³⁸.

4. Sonuç

Kayseri kadı sicillerinde yer alan belgelerden hareketle Kayseri ve çevresinde sulama kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı hususunda XVII. yüzyılda görülen ihtilaflar arasında suyun nöbet usulüyle kullanıma riayet etmeme, müstakil veya müşterek kullanım konusunda anlaşmama, suyu kullanım hakkı olmayanların dışarıdan müdahalesi, sonradan ihdas edilen değirmen, yoncalık, bahçe, tarla vs ile kadim düzene riayet etmeme gibi konular yer almıştır. Kayseri ve çevresinde sulama sularının mevcut hâliyle, özellikle bahar aylarının sonları ile yaz aylarının ortalarında artan sulama ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmaları beraberinde

³⁷ Celalî fetretinde köylerin tahribi konusunda geniş bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyânları*, Ankara 1999, s. 355-369.

³⁸ 75 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 34. Ayrıca konuyla ilgili olarak Kayseri kadısına ve Kayseri sancağı mutasarrıfına hitaben gönderilen Evahir-i Ramazan 1073 (Mayıs 1663) tarihli hüküm için bkz. 75 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 130. Aynı konuyla ilgili olarak Kıranardı ve Endürlük arasında vuku bulan su ihtilafı hususunda 19 Safer 1078 (10 Ağustos 1667) tarihli belge için bkz. 74 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 64.

çeşitli niza ve çekişmeleri de gündeme getirmiştir. Bu durum, hem tarım arazilerinin, bağ ve bahçelerin sulanmasında güçlüklerle karşılaşılmasına, hem de su mecralarında yer alan su değirmenlerinin faaliyetlerinin aksamasına yol açmıştır. Bu durumun tarıma dayalı iktisadi faaliyetleri ve aynı zamanda vergi meselesini de yakından ilgilendirdiği dikkate alındığında konunun önemi daha da artmaktadır.

Su meselelerinin mahallinde çözüme kavuşturulması her zaman için mümkün olmamış, Divan'a kadar giden konular arasında yer almış, bazen de tarafları ve merkezi uzun süre meşgul eden bir niza konusu olmaya devam etmiştir. Taraflar arasında münavebe usulüyle sulamanın söz konusu olması hâlinde nöbet sırasının tayini ve buna uyulması esas alınmış, haftanın belirli günlerinde belli vakte kadar (sabah, öğle, ikindi, akşam gibi) suyun kullanımı esas alınmıştır. Ayrıca sulama suyunun kullanımı ile ilgili dava konularında, taraflar arasında belirlenen esaslara riayet edilmemesi durumunda, cezalandırma yöntemine gidilmiş ve bu çerçevede nezre bağlanmaları dahi söz konusu olmuştur. Sulama konusunda ortaya çıkan ihtilafların çözümünde uygulanan temel yaklaşım ise "kadim" ilkesi olmuştur.

KAYNAKÇA

Kayseri Kadı Sicilleri

73 Numaralı Kayseri Kadı Sicili.

78 Numaralı Kayseri Kadı Sicili.

82 Numaralı Kayseri Kadı Sicili.

85 Numaralı Kayseri Kadı Sicili.

95 Numaralı Kayseri Kadı Sicili.

98 Numaralı Kayseri Kadı Sicili.

100 Numaralı Kayseri Kadı Sicili.

103 Numaralı Kayseri Kadı Sicili.

Deveci, Sefure, *55/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1055/M.1645) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2002.

Doğan, Mesude, *60/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1065 / M. 1655) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2001.

Göçer, Nurissina, *63 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1063-1064 / M.1652-1653) (1-13. Sayfaları)*, E. Ü. FEF, Tarih Bölümü Lisans Tezi, Kayseri 2001.

Kalıpçıoğlu, Zeynep, *75 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1073-74 / M. 1663-1664)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1996.

Yılmaz, Adem, *74/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1077-78 / M. 1677)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2000.

Kitap ve Makaleler

Ahmet Nazif, "Mir'ât-ı Kayseriyye, Kayseriye Dâhilindeki Su ve Madeniyatla Nehir ve Göller", *Erciyes Gazetesi*, Sayı: 4, 26 Muharrem 1330, s. 13-14.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları*, Ankara 1999.

- Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. VII, İstanbul 1994.
- Ali Haydar, *Dürerü 'l-Hükkam Şerhu Mecelletü 'l-Ahkam*, C. II, İstanbul 1314.
- Cömert, Hüseyin, *Tavlusun*, Kayseri 2007.
- Dalkılıç, Emine, *Kayseri Kadı Sicillerine Göre Zimmiler (M.1650-1665)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2004.
- Demir, Fahri, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Ankara 1986.
- Denktaş, Mustafa, *Kayseri'deki Tarihî Su Yapıları*, Kayseri 2000.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2004.
- Evlîya Çelebi bin Derviş Mehmed Zillî, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, Haz.: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999.
- Gökbilgin, Tayyib, "XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s. 93-108.
- Günay, Mehmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kamu Malları*, İstanbul 2001.
- İmamoğlu, Vacit, *Kayseri Bağ Evleri*, İstanbul 2001.
- İnbaşı, Mehmet, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992.
- Karakaş, Muhammet, "Kayseri ve Çevresinde Su Projeleri", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri, 1997, s. 165-174.
- Keskin, Mustafa, "Kayseri Şer'iyye Sicillerine Göre Erciyes", *I. Ulusal Erciyes Sempozyumu (23-25 Ekim 2003)*, Kayseri 2005, s. 132-136.
- Kocabaşoğlu, Uygur- Murat Uluğtekin (Hazırlayanlar), *Salnamelerde Kayseri*, Kayseri 1998.
- Öz, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihî Temeller ve Ana İlkeler", *İslamî Araştırmalar*, XII/1, (1999), s. 27-33.
- Özkılınç, Ahmet (ve diğerleri), *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, I, *Dizin ve Tıpkıbasım*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1996.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB, İstanbul 1993.
- Saydam, Abdullah, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı*

Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet, Derya Kitabevi, Trabzon 1998, s. 98-114.

Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986.

Şeker, Mehmet, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara 2000.

Zeydan, Abdülkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, Tercüme: Ali Şafak, İstanbul 1976.